

บทที่ 1 บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญ

“เศรษฐกิจของประเทศไทยเรา ขึ้นอยู่กับภาคเกษตรเป็นส่วนใหญ่ ฉะนั้น ท่านต้องระลึกถึงภาระอันสำคัญยิ่งนี้อยู่เสมอ และช่วยกันฟื้นฟูเกษตรกรรมของประเทศให้เจริญก้าวหน้าไปโดยรวดเร็ว” พระบรมราโชวาทในวโรกาสพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 18 เมษายน 2503.

ในช่วง 40-50 ปีที่ผ่านมา การผลิตในภาคการเกษตรเปลี่ยนจากเพื่อบริโภคไปสู่เพื่อการค้า ซึ่งต้องใช้ปัจจัยการผลิตและทุนที่สูงมากขึ้น (วิชชัย เฟิงพินิจ, 2548, หน้า 4) เกษตรกรไทยเป็นหนี้สินถึงร้อยละ 92 ชีวิตอด ๆ อยาก ๆ ครอบครัวยแตกกระจาย ชุมชนล่มสลาย ตกเป็นทาสของเงิน (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น, 2546, หน้า 14-15) เกษตรกรตกอยู่ในวังวนหนี้สินเรื้อรัง บางคนไม่มีที่ดินเพราะถูกยึด ต้องอพยพไปทำงานในเมืองเพื่อหาเงินมาใช้หนี้ สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมจากการตัดไม้ทำลายป่า การใช้สารเคมี ยาฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลง (โครงการพัฒนาชุมชนภาคอีสานเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพอย่างยั่งยืน, 2550, หน้า 58) ชีวิตวิ่งตามกระแสวัตถุนิยม เอาเงินเป็นตัวตั้ง เห็นแก่ได้ มีความโลภ ทำให้ขาดความพอดี หลงทางเพราะตามกระแสสังคม ขาดแนวคิดในการพึ่งตนเองหวังแต่จะพึ่งคนอื่น จึงเกิดปัญหาในการปรับเปลี่ยนวิธีคิดและวิธีปฏิบัติ ไม่มีความรู้ในการดำเนินชีวิต ทำให้ไม่เชื่อมั่นในตนเอง (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2551, หน้า 10-13) ทำให้เกษตรกรแทบไม่มีทางเลือกในการบริโภคเลย เนื่องจาก ผัก ผลไม้ สมุนไพร และสัตว์เลี้ยงล้านปนเปื้อนด้วยสารเคมีทั้งยาฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลง ยาฆ่าเชื้อรา ยาฆ่าหอย และยาฆ่าสารพัดชนิด รวมทั้ง ปุ๋ยเคมีถูกนำมาใส่ไร่นาจนยาพิษอาบแผ่นดิน เกษตรกรผันแปรตัวเองจากนักสร้างสิ่งมีชีวิตมาเป็นผู้ทำลาย จนตนเองอดอยาก หนี้สินเรื้อรัง และไม่มีความสุข (คำคุณ, 2551ก, หน้า 7) อัตราการฆ่าตัวตายและฆ่าคนอื่นตายติดอันดับ 1 ใน 10 ของโลก (คำคุณ, 2553ก, หน้า 9-13) เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือย สังคมพฤติกรรมการผลิตและบริโภคที่ไม่เหมาะสม ชีวิตขาดความสมดุล เกิดการสะสมของปัญหาต่อทุนธรรมชาติและระบบนิเวศ ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคมไทย ทั้งในรุ่นปัจจุบันและรุ่นอนาคต (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2547, หน้า 8)

ภายในปี พ.ศ.2563 กลุ่มประเทศอาเซียนจะรวมกลุ่มกันในนาม “ประชาคมอาเซียน” (ASEAN Community: AC) ของ 10 ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประกอบด้วย บรูไน กัมพูชา อินโดนีเซีย ลาว มาเลเซีย พม่า ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ ไทย และเวียดนาม ภายใต้ความร่วมมือใน 3 เสาหลัก คือ ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community: AEC) ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน (ASEAN Political and Security Community: APSC) และประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio-Cultural Community: ASCC) ต่อมา ผู้นำอาเซียนได้ลงนามในปฏิญญาเซบูว่าด้วยการเร่งรัดการจัดตั้งประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนในปี พ.ศ.2558 เร็วขึ้นอีก 5 ปี ทั้งนี้

การเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นจากความร่วมมือดังกล่าว ย่อมส่งผลกระทบต่อภาคอุตสาหกรรม การค้า และบริการ ซึ่งจะเป็นทั้งในรูปของโอกาสและอุปสรรคของผู้ผลิตและผู้บริโภคในกลุ่มประชาคมอาเซียนเอง เนื่องด้วย กลุ่มประชาคมอาเซียนเป็นตลาดผู้บริโภคสินค้าที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับประเทศไทย มีโครงข่ายฐานการผลิตทั้งด้านแรงงานและทรัพยากรทางธรรมชาติที่เป็นประโยชน์ต่อการขยายการลงทุน เพราะสมาชิกอาเซียนหลายประเทศมีพรมแดนติดกับประเทศไทย มีวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน มีสินค้าและบริการที่สามารถเสริมซึ่งกันและกันได้ การรวมกลุ่มในครั้งนี้ทำให้เกิดตลาดในภูมิภาคขนาดใหญ่ ซึ่งประชาคมอาเซียนจะช่วยส่งเสริมให้เกิดการขยายตัวในด้านการค้าและการลงทุนของไทย อย่างไรก็ตาม ในการรวมกลุ่มประชาคมอาเซียนนั้น ประเทศไทยเองยังต้องเป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค เป็นทั้งผู้ได้รับประโยชน์และเสียประโยชน์ ดังนั้น กระบวนการในการเตรียมความพร้อมเพื่อเข้าสู่ประชาคมอาเซียนจะต้อง สร้างความแข็งแกร่งให้กับทุกภาคส่วนของสังคมไทย เพื่อให้พลเมืองไทยได้รับประโยชน์สูงสุด ทั้งนี้ ความสำคัญอยู่ที่การวิเคราะห์ประเด็นต่าง ๆ เพื่อความชัดเจนและเผยแพร่ให้กับประชาชนของไทย ได้รับรู้ถึงความจริงที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ใช้โอกาสที่เกิดจากการลดอุปสรรคทางการค้าและการลงทุนให้เกิดประโยชน์อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะในสาขาที่ไทยมีความพร้อมและมีขีดความสามารถสูง ซึ่งการวิจัยถือเป็นเครื่องมือที่มีความสำคัญในการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ ๆ ของประเทศให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลกและความก้าวหน้าของเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้น เพื่อนำองค์ความรู้มาใช้หาแนวทางปรับปรุงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2555, หน้า 1-2)

นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2538 ได้มีการรวมตัวกันจัดเวทีเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน โดยการกระตุ้นของศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ซึ่งได้จัดประชุมกันต่อเนื่องทุก 6 เดือน ภายหลังจากเกิดวิกฤตเศรษฐกิจมหภาคในปี พ.ศ.2540 ซึ่งความรุนแรงของปัญหาเศรษฐกิจสังคมของสังคมไทยเพิ่มมากขึ้น เครือข่าย ฯ มองว่าการประชุม 6 เดือนต่อครั้งน่าจะไม่ทันการณ์ ดังนั้น ตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ.2541 เป็นต้นมา จึงจัดประชุมสัญจรทุกเดือน โดยมีวัตถุประสงค์ในการรวมตัวกันเพื่อ 1) สร้างองค์ความรู้และกระบวนการเรียนรู้ในการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง 2) ส่งเสริมปราชญ์ชาวบ้านสร้างผู้นำรุ่นใหม่และพัฒนาผู้นำเหล่านี้ขึ้นเป็นปราชญ์ชาวบ้านรุ่นต่อไป และ 3) สร้างเครือข่ายการเรียนรู้สู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง 1 ล้านครอบครัวในภาคอีสานภายในปี พ.ศ.2560 ปัจจุบันมี 12 เครือข่าย ซึ่งแต่ละเครือข่าย ฯ มีศูนย์เรียนรู้เครือข่าย ฯ ละ 1 แห่ง ตั้งอยู่ที่พื้นที่ 5 จังหวัด ประกอบด้วย จังหวัดขอนแก่น 3 แห่ง จังหวัดนครราชสีมา 2 แห่ง จังหวัดบุรีรัมย์ 4 แห่ง จังหวัดสุรินทร์ 2 แห่ง และจังหวัดอำนาจเจริญ 1 แห่ง เพื่อถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมทางเลือกสู่เกษตรกรและผู้สนใจทั่วไปผ่านหลักสูตร “วิทยากรกระบวนการเพื่อการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองภาคประชาชน” หรือเรียกย่อๆ ว่า “วปอ.ภาคประชาชน” (กองทุนเพื่อสังคม, 2545, หน้า 142-143)

จากรายงานการวิจัย พบว่า แนวปฏิบัติของเครือข่าย ฯ เป็นการน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ใช้ในการทำการเกษตรกรรมและการดำเนินชีวิตที่เรียกกันว่า “เกษตรพอเพียง” มีเป้าหมายเพื่อการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง จากนั้นพัฒนาย่นย่อสู่การทำ “เกษตร

ประณีต” ในพื้นที่ขนาด 1 ไร่ พัฒนาสู่เกษตรประณีต 1 ตารางวา และพัฒนาย่นย่อสู่เกษตรประณีต 1 ตารางเมตรในปัจจุบัน ซึ่งจากผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องทำให้ปราชญ์ชาวบ้านในฐานะผู้นำศูนย์เรียนรู้ล้วนได้รับการยกย่องเป็นครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม จากกระทรวงศึกษาธิการในรุ่นต่าง ๆ มาโดยตลอด ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านได้พิสูจน์จนเป็นที่ประจักษ์แล้วว่า “แก้จนได้” เพราะสิ่งที่ไม่มีย่างเดียวในตอนนี้ คือ “ไม่มีหนี้” พร้อมพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า “นี่คือการทำเกษตรตามรอยพระยุคลบาทเรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นเพราะพระบารมีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทำให้มีวันนี้” และกำชับอีกว่า “ถ้าเกษตรกรคนใดทำอย่างนี้ หายจนแน่นอน” (ธวัชชัย เฟ็งพินิจ และ แสงอรุณ สุนทรีย์, 2552, หน้า 67-68) ซึ่งที่ผ่านมา เครือข่าย ๆ ได้ใช้แนวคิดดังกล่าวในการขยายเครือข่ายสมาชิก ซึ่งทำให้เครือข่าย ๆ มีสมาชิกเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในพื้นที่ภาคอีสาน (ธวัชชัย เฟ็งพินิจ และคณะ, 2554, หน้า 193-311) ในยุควัตถุนิยมและความทันสมัย ปราชญ์ชาวบ้านพูดเตือนสติเป็นเสียงเดียวกันว่า “พวกเขาต่างก็เป็นคนรวยทั้งสิ้น คือ รวยทั้งความสุขและรวยปัญญา แม้ว่าเงินจะเป็นปัจจัยหนึ่งในการดำรงชีวิต แต่ไม่ใช่ปัจจัยที่สำคัญ เนื่องจากในชุมชนเรามีทุนต่าง ๆ ที่มีค่ามากกว่า นั่นคือ ทุนทางทรัพยากรและทุนทางสังคม” (จักรมณฑท์ ผาสุกวนิช, 2549, หน้า 80-81) ที่ผ่านมา การพัฒนาสมัยใหม่ตามแนวคิดตะวันตก คือ การเปลี่ยนทุนชีวิตของคนไทยส่วนใหญ่ให้เป็นเงินของคนส่วนน้อยและต่างชาติจึงวิบัติทั้งแผ่นดิน ในขณะที่ภูมิปัญญารัฐยังเดินตามเส้นทางวิบัติ ได้เกิดแสงสว่างขึ้นเป็นจุดเล็ก ๆ ที่เรียกว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” มี “ปราชญ์ชาวบ้าน” เป็นผู้นำ ในขณะที่ภูมิปัญญาตะวันตกมองแบบแยกส่วนที่ “เงิน” ปราชญ์ชาวบ้านมองความเชื่อมโยงของ “ทุนชีวิต” ว่าเป็นความรุ่มรวยและความผาสุก (ประเวศ ะสี, 2545, หน้า 6)

ด้วยประสบการณ์ชีวิตที่สั่งสมมา ทำให้ปราชญ์ชาวบ้านแต่ละท่านล้วนทรงคุณค่า เพราะความรู้ของพวกท่านเหล่านั้น เป็นความรู้ที่เรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริง ซึ่งถูกปรับแต่งและขัดเกลาตลอดช่วงชีวิต จึงเต็มเปี่ยมไปด้วยคุณค่าและความสำคัญ ปราชญ์ชาวบ้านจึงถือเป็นแหล่งความรู้สากล เป็นทรัพยากรบุคคลที่มีความสำคัญยิ่งต่อระบบการเรียนรู้ของคนในสังคม (ธวัชชัย เฟ็งพินิจ, 2549, หน้า 56-59) จากเป้าหมาย 1 ล้านครอบครัวภายในปี พ.ศ.2560 สู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือผ่านหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน โดยมีวิทยากรกระบวนการที่พัฒนาจาก “เกษตรกรเป้าหมาย” ซึ่งเป็นเกษตรกรผู้เข้าอบรมในหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชนในศูนย์เรียนรู้ นั้น ๆ จนสามารถพัฒนาตนเองและทักษะการทำเกษตรกรรมอย่างเป็นรูปธรรม สามารถใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ได้เรียกว่า “เกษตรกรต้นแบบ” เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้และสร้างประสบการณ์ตรงแก่เกษตรกรเป้าหมายในหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชนร่วมกับปราชญ์ชาวบ้านผู้นำศูนย์เรียนรู้ ๆ ละ 7-23 คน โดยเกษตรกรต้นแบบแต่ละคนจะมีพื้นที่ทำเกษตรประณีตอย่างน้อยคนละ 1 แปลง เพื่อทดลองและพัฒนาแนวทางการทำเกษตรกรรมและการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ บนฐานความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น พร้อมกับนำความรู้เหล่านั้นมาถ่ายทอดและเป็นแหล่งเรียนรู้ศึกษาดูงานแก่เกษตรกรเป้าหมายคนอื่น ๆ ที่เข้าร่วมอบรมในหลักสูตร วปอ. ภาคประชาชน ซึ่งที่ผ่านมา มีการจัดอบรมให้กับเกษตรกรเป้าหมายซึ่งมีหน่วยงานต่าง ๆ ให้การสนับสนุน เช่น กระทรวงเกษตรและ

สหกรณ์ ธนาการเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) เป็นต้น โดยมีเกษตรกรเป้าหมายเข้าร่วมอบรมในแต่ละปีไม่น้อยกว่า 10,000 คน (ธวัชชัย เพ็งพินิจ และคณะ, 2554, หน้า 300-311)

ปัจจุบัน เกษตรกรต้นแบบของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีจำนวนทั้งสิ้น 213 คน ซึ่งอยู่ตามศูนย์เรียนรู้ 12 เครือข่าย ดังนี้ เครือข่ายพ่อค้าต๋อง ภาษี จังหวัดบุรีรัมย์ 23 คน เครือข่ายพ่อจันทร์ที ประทุมภา จังหวัดนครราชสีมา 12 คน เครือข่ายพ่อชาลี มาระแสง จังหวัดอำนาจเจริญ 11 คน เครือข่ายพ่อเชียง ไทยดี จังหวัดสุรินทร์ 23 คน เครือข่ายพ่อทองหล่อ เจนไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ 23 คน เครือข่ายพ่อทัศน์ กระยอม จังหวัดขอนแก่น 23 คน เครือข่ายพ่อบุญเต็ม ชัยลา จังหวัดขอนแก่น 23 คน เครือข่ายพ่อประครอง มนต์กระโทก จังหวัดนครราชสีมา 22 คน เครือข่ายพ่อผอง เกตพิบูลย์ จังหวัดขอนแก่น 23 คน เครือข่ายพ่อผาย สร้อยสระกลาง จังหวัดบุรีรัมย์ 23 คน เครือข่ายพ่อมหาอยู่ สุนทรชัย จังหวัดสุรินทร์ 7 คน และ เครือข่ายพ่อสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ ไม่ระบุจำนวนเกษตรกรต้นแบบ (ธวัชชัย เพ็งพินิจ และคณะ, 2554, หน้า 250-251) ทั้งนี้ เกษตรกรต้นแบบในหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชนของเครือข่าย ฯ ล้วนเป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพเกษตรกรรมสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้อย่างยั่งยืน สามารถถ่ายทอดความรู้แก่เกษตรกรและผู้สนใจทั่วไปได้ รวมถึง มีพื้นที่ทดลองทำการเกษตรกรรมที่สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ศึกษาดูงานแก่ผู้เข้าร่วมอบรมในหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชนอย่างเป็นรูปธรรม ถือเป็นเกษตรกรต้นแบบที่สามารถเป็นตัวแบบ (Model) แก่คนในสังคมวงกว้างได้

อย่างไรก็ตาม จากรายงานผลการวิจัย พบว่า เครือข่าย ฯ มีจุดเด่น ประกอบด้วย มีการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้นำเครือข่าย มีหลักสูตรที่สามารถถ่ายทอดความรู้ให้นำไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้ มีแหล่งศึกษาเรียนรู้ดูงานที่เป็นรูปธรรมสามารถหาความรู้เพิ่มเติม เน้นเกษตรอินทรีย์ ใช้ปุ๋ยชีวภาพทดแทนปุ๋ยเคมี รู้จักวิธีการบำรุงดินให้ดีขึ้น มีการประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสรุปผลการทำอย่างต่อเนื่อง มีการขยายเครือข่าย ติดตามให้กำลังใจ มีความสามัคคี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปัน รู้จักการประหยัดอดออม สามารถพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้ (ธวัชชัย เพ็งพินิจ และ ธีระศักดิ์ ละม่อม 2554, หน้า 79-91) จากที่กล่าวมาเห็นได้ว่า เกษตรกรต้นแบบของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียง คือ ผู้ประสบความสำเร็จจากการเอาชนะแรงกดดันของระบบทุนนิยมเสรี บริโภคนิยม ความทันสมัย จนสามารถพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้อย่างยั่งยืน พร้อมกันนี้ ยังมีเกษตรกรอีกจำนวนมากที่ยังหลงวนอยู่กับกระแสธารของเกษตรเชิงเดี่ยว วัตถุนิยม บริโภคนิยม ชีวิตเต็มไปด้วยความทุกข์ยาก หนี้สินเรื้อรัง และไร้ความสุข ในขณะที่ อีกไม่นานการรวมกลุ่มประชาคมอาเซียนตามปฏิญญาเซบูก็จะเกิดขึ้น ซึ่งหากประเทศไทยไม่มีการเตรียมความพร้อมโดยเฉพาะภาคการเกษตรกรรมของไทยที่เป็นถือเป็นพื้นที่ที่คนส่วนใหญ่ของประเทศดำรงชีวิตและประกอบอาชีพอยู่ จะทำให้การเข้าร่วมกลุ่มประชาคมอาเซียนของไทยยังประโยชน์ได้น้อย เพราะเกษตรกรไม่มีการเตรียมความพร้อมที่ดีพอและไม่สามารถเอื้อประโยชน์สร้างโอกาสที่ดีแก่ภาคเกษตรกรรมของไทย ดังนั้น เพื่อพลิกฟื้นโอกาสดังกล่าวให้สนองตอบต่อภาคเกษตรกรรมของไทย จึงจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยกระบวนการวิจัยเพื่อศึกษาปัญหาและการเตรียมความพร้อมสู่ประชาคมอาเซียนของเกษตรกรผ่านแนวคิด หรือมุมมองของ

เกษตรกรต้นแบบของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้ซึ่งมีประสบการณ์ทั้งในการทำ การเกษตรและการถ่ายทอดความรู้ด้านการเกษตรกรรมมาอย่างยาวนาน ถือเป็นกรณีตัวอย่างความรู้ จากแบบจำลองที่ดี (success model) ที่ประสบความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม (best practice) จนได้รับการ ยอมรับจากสังคมวงกว้าง อันจะนำไปสู่การสร้างกระบวนทัศน์ใหม่ (paradigm shift) เพื่อสร้างทุน มนุษย์ (human capital) ที่มีประสิทธิภาพในการแข่งขัน ซึ่งจะทำให้การเข้าสู่ประชาคมอาเซียนของไทย เป็นการสร้างโอกาสที่ดีแก่เกษตรกร รวมถึงสร้างความรู้เท่าทันความเป็นจริงของสถานการณ์ปัจจุบัน จน สามารถประยุกต์ใช้และพัฒนาเพื่อดำรงตนอยู่ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงได้อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ในการวิจัยไว้ใน 2 วัตถุประสงค์หลัก ดังนี้

1. เพื่อศึกษาปัญหาในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนของเกษตรกรตามแนวคิดเกษตรกรต้นแบบของ เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
2. เพื่อศึกษาแนวทางการเตรียมความพร้อมสู่ประชาคมอาเซียนของเกษตรกรตามแนวคิด เกษตรกรต้นแบบของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ขอบเขตการวิจัย

คณะผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยในแต่ละประเด็น ดังนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ซึ่งมีทั้ง การศึกษาเอกสารและการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสังเกต สัมภาษณ์ สันทนากลุ่ม และประชุมเชิง ปฏิบัติการ เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือจำนวน 12 เครือข่าย เพื่อ ศึกษาปัญหาในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนของเกษตรกรตามแนวคิดเกษตรกรต้นแบบของเครือข่าย ปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และศึกษาแนวทางการเตรียมความพร้อมสู่ประชาคมอาเซียน ของเกษตรกรตามแนวคิดเกษตรกรต้นแบบของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
2. ขอบเขตพื้นที่ เป็นการวิจัยในพื้นที่ตั้งของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ใน 5 จังหวัด ประกอบด้วย จังหวัดขอนแก่น 3 แห่ง จังหวัดนครราชสีมา 2 แห่ง จังหวัดบุรีรัมย์ 4 แห่ง จังหวัดสุรินทร์ 2 แห่ง และจังหวัดอำนาจเจริญ 1 แห่ง
3. ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มเป้าหมาย แบ่งออกเป็น

3.1 ประชากร คือ เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งสำนักงาน กองทุนเพื่อสังคมได้รวบรวมไว้ในหนังสือพลังรากหญ้าพลังแผ่นดิน รวมถึง มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น ได้รวบรวมไว้ในสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (CD-Rom) ในชุดเครือข่ายปราชญ์ ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ดังนี้

3.1.1 เครือข่ายพ่อค้าเตี๊อง ภาษี “ปราชญ์ชาวบ้านนักคิด นักพูด นักปฏิบัติแห่งยุคสมัย” ตั้งอยู่เลขที่ 40 หมู่ที่ 8 บ้านโนนเขวา ตำบลหัวฝาย อำเภอแคนดง จังหวัดบุรีรัมย์ ปราชญ์ชาวบ้านผู้ได้รับฉายา “ฟูกโอะกะเมืองไทย” มีเกษตรกรต้นแบบ 23 คน

3.1.2 เครือข่ายพ่อจันทร์ที ประทุมภา “ปราชญ์ชาวบ้านนักสู้ชีวิต” ตั้งอยู่เลขที่ 138 หมู่ที่ 6 บ้านโนนรัง ตำบลตลาดไทร อำเภอชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา มีเกษตรกรต้นแบบ 12 คน

3.1.3 เครือข่ายพ่อชาลี มาระแสง (เสียชีวิต) “ปราชญ์ชาวบ้านนักปลูกต้นไม้” ตั้งอยู่เลขที่ 25 หมู่ที่ 10 บ้านกุดชวย ตำบลคำพระ อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ มีเกษตรกรต้นแบบ 11 คน

3.1.4 เครือข่ายพ่อเชียง ไทยดี “ปราชญ์ชาวบ้านนักวิจัยรุ่นลายคราม” ตั้งอยู่เลขที่ 59 หมู่ที่ 2 บ้านอนันต์ ตำบลยาง อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ มีเกษตรกรต้นแบบ 23 คน

3.1.5 เครือข่ายพ่อทองหล่อ เจนไธสง (เสียชีวิต) “ปราชญ์ชาวบ้านผู้พึ่งตนเองด้วยการออม” ตั้งอยู่เลขที่ 1 หมู่ที่ 2 บ้านหายโศก ตำบลหายโศก อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ มีเกษตรกรต้นแบบ 23 คน

3.1.6 เครือข่ายพ่อทัศน์ กระยอม (เสียชีวิต) “ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดขอนแก่น ผู้สำเร็จได้เพราะ 5 พระ” ตั้งอยู่เลขที่ 108 หมู่ที่ 6 บ้านโสกน้ำขาว ตำบลก้านเหลือง อำเภอแวงน้อย จังหวัดขอนแก่น มีเกษตรกรต้นแบบ 23 คน

3.1.7 เครือข่ายพ่อบุญเต็ม ชัยลา “ปราชญ์ชาวบ้านนักจัดการอารมณ์ศิลปิน” ตั้งอยู่เลขที่ 68 หมู่ที่ 4 บ้านดงบัง ตำบลคอนนิม อำเภอแวงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น มีเกษตรกรต้นแบบ 23 คน

3.1.8 เครือข่ายพ่อประคอง มนต์กระโทก (อุปสมบท) “ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดนครราชสีมา” ตั้งอยู่เลขที่ 29 หมู่ที่ 4 บ้านโค้งยาง ตำบลพลับพลา อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา มีเกษตรกรต้นแบบ 22 คน

3.1.9 เครือข่ายพ่อผอง เกตพิบูลย์ “ปราชญ์ชาวบ้านครูบ้านาญผู้เจริญรอยตามพระยุคลบาท” ผู้สร้าง “สวนเกษตรจันทรา” ตั้งอยู่เลขที่ 83 หมู่ที่ 7 บ้านโนนพริก ตำบลโคกสง่า อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น มีเกษตรกรต้นแบบ 23 คน

3.1.10 เครือข่ายพ่อผาย สร้อยสระกลาง “ปราชญ์ชาวบ้านนักจัดการจังหวัดบุรีรัมย์” ตั้งอยู่เลขที่ 64 หมู่ที่ 4 บ้านสระคูณ ตำบลโคกล่าม อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ มีเกษตรกรต้นแบบ 23 คน

3.1.11 เครือข่ายพ่อมหาอยู่ สุนทรชัย (เสียชีวิต) “ปราชญ์ชาวบ้านอาวุโสของภาคอีสานที่มีความสุข” ตั้งอยู่เลขที่ 6 หมู่ที่ 4 บ้านตะแบก ตำบลสลักได อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ มีเกษตรกรต้นแบบ 7 คน

3.1.12 พ่อสุทธิพันธ์ ปรัชญพฤทธิ์ “ปราชญ์ชาวบ้านที่ไม่ยอมหยุดเรียนรู้” ตั้งอยู่เลขที่ 34 หมู่ที่ 11 บ้านปากช่อง ตำบลสนามชัย อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ ไม่ระบุจำนวนเกษตรกรต้นแบบ

3.2 กลุ่มเป้าหมายสำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ทั้งจากการสังเกต สัมภาษณ์ สันทนาการ และประชุมเชิงปฏิบัติการ เป็นการเลือกแบบเจาะจง (purposive selection) ประกอบด้วย ปราชญ์ชาวบ้าน เกษตรกรต้นแบบ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้มีการสัมภาษณ์ จำนวน 125 คน สันทนาการจำนวน 20 กลุ่ม ผู้เข้าร่วม 92 คน และประชุมเชิงปฏิบัติการ 2 ครั้ง ผู้เข้าร่วมรวม 151 คน รวมกลุ่มเป้าหมายในการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งสิ้น 219 คน โดยไม่นับชื่อซ้ำและไม่รวมคณะผู้วิจัย ทั้งนี้ เนื่องจาก กลุ่มเป้าหมายบางคนจะถูกเก็บรวบรวมข้อมูลและเข้าร่วมกิจกรรมการวิจัยมากกว่า 1 ครั้ง

4. ขอบเขตด้านระยะเวลาของการวิจัย ใช้ระยะเวลาทั้งสิ้น 12 เดือน

คำจำกัดความที่ใช้ในงานวิจัย

เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หมายถึง เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่รวมตัวกันดำเนินกิจกรรมทางการเกษตรเพื่อการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง โดยมีปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้นำในแต่ละเครือข่าย ๆ ซึ่งสำนักงานกองทุนเพื่อสังคมได้รวบรวมไว้ในหนังสือพลังรากหญ้าพลังแผ่นดิน รวมถึงมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น ได้รวบรวมไว้ในสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (CD-Rom) ในชุดเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน

ปราชญ์ชาวบ้าน หมายถึง ผู้นำเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 12 คน ประกอบด้วย พ่อคำเตื่อง ภาษี พ่อจันทร์ที ประทุมภา พ่อชาติ มาระแสง พ่อเชียง ไทยดี พ่อทองหล่อ เจนไธสง พ่อทัศน กระยอม พ่อบุญเต็ม ชัยลา พ่อประคอง มนต์กระโทก พ่อผอง เกตพิบูลย์ พ่อผาย สร้อยสระกลาง พ่อมหาอยู่ สุนทรธัย และพ่อสุทธิพันธ์ ปรัชญพฤทธิ์

เกษตรกรต้นแบบ หมายถึง เกษตรกรที่เข้าร่วมอบรมในศูนย์เรียนรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน และนำความรู้นั้นไปปฏิบัติใช้จนเกิดผลสำเร็จเป็นรูปธรรม จนศูนย์เรียนรู้ยกย่องให้เป็นวิทยากรกระบวนการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ด้านการเกษตรกรรมร่วมกับปราชญ์ชาวบ้านในหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน และใช้สถานที่ทำการเกษตรของตนเองเป็นแหล่งเรียนรู้ศึกษาดูงานแก่ผู้เข้าร่วมอบรมและผู้สนใจทั่วไป

ปัญหาในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนของเกษตรกร หมายถึง ประเด็นปัญหาหรืออุปสรรคที่เกษตรกรต้นแบบของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คาดว่าจะเกิดขึ้นกับเกษตรกรโดยทั่วไปในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนของไทย

แนวทางการเตรียมความพร้อมสู่ประชาคมอาเซียนของเกษตรกร หมายถึง วิธีการหรือแนวทางที่เกษตรกรต้นแบบของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เห็นว่าสามารถนำมาใช้สำหรับการพัฒนาเกษตรกรให้มีความพร้อมในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนของไทย

ศูนย์เรียนรู้ หมายถึง สถานที่จัดอบรม ถ่ายทอดความรู้ และประสบการณ์ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 12 แห่ง ซึ่งใช้สถานที่ของปราชญ์ชาวบ้านเป็นที่ตั้งของศูนย์เรียนรู้ในพื้นที่ 5 จังหวัด ประกอบด้วย ขอนแก่น 3 แห่ง นครราชสีมา 2 แห่ง บุรีรัมย์ 4 แห่ง สุรินทร์ 2 แห่ง และอำนาจเจริญ 1 แห่ง

หลักสูตรวิทยากรกระบวนการเพื่อการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองภาคประชาชน หรือ หลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน หมายถึง หลักสูตรแกนกลางที่ใช้สำหรับการจัดอบรมของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรมแก่ผู้เข้ารับการอบรม ซึ่งมีปราชญ์ชาวบ้านและเกษตรกรต้นแบบในแต่ละศูนย์เรียนรู้เป็นวิทยากรกระบวนการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ ทั้งนี้ หลักสูตรดังกล่าวแต่ละศูนย์เรียนรู้สามารถพัฒนาปรับปรุงให้เหมาะสมกับบริบทและองค์ความรู้เด่นของแต่ละศูนย์เรียนรู้ ซึ่งมีชื่อเรียกแตกต่างกันไป เช่น หลักสูตรหมอดิน หลักสูตรเกษตรอาสา หลักสูตรโรงเรียนแก่นจันทน์ หลักสูตรเกษตรทฤษฎีใหม่ หลักสูตรเศรษฐกิจพอเพียง หลักสูตรปลูกไม้ใช้หนี้ หลักสูตรเกษตรพอเพียง หลักสูตรเกษตรประณีต เป็นต้น

เกษตรพอเพียง หมายถึง คำเรียกที่เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือใช้เรียกการทำเกษตรกรรมโดยการประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่ และน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ เพื่อมุ่งสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง ซึ่งเป็นการพัฒนาตามลำดับขั้นจากเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐานสอดคล้องกับเกษตรทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 คือ การพึ่งตนเอง (ระดับตนเองและครอบครัว) และเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้าสอดคล้องกับเกษตรทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 2 และ 3 คือ การพึ่งพากันเอง (ระดับกลุ่มและชุมชน)

เกษตรประณีต หมายถึง คำเรียกที่เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือใช้เรียกการทำเกษตรกรรมทางเลือกรูปแบบหนึ่ง โดยการบริหารพื้นที่อันจำกัดให้คุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุดด้วยความละเอียดลออ วางแผนออกแบบการปลูกพืชให้มีความหลากหลายที่สุดตามสภาพพื้นที่ บนหลัก 4 ออม คือ ออมน้ำ ออมความอุดมสมบูรณ์ของดิน ออมสัตว์ และออมพืช ด้วยแนวคิดปลูกทุกอย่างที่กินกินทุกอย่างที่ปลูก เหลือกินแจก เหลือแจกขาย ไม่ตามกระแส ไม่เอาเงินตั้ง ไม่ทำจำนวนมาก ทำตามพลังศักยภาพของตนเอง ทำจากเล็กไปหาใหญ่ เริ่มจากพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งขนาดใดก็ได้ โดยวางแผนการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ที่มีระยะเวลาในการให้ผลผลิตที่แตกต่างกัน เพื่อให้ได้ผลผลิตอย่างต่อเนื่อง เมื่อทำสำเร็จในพื้นที่หนึ่งแล้วค่อยขยายสู่พื้นที่ใหม่

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. ได้ฐานข้อมูลเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียง 12 เครือข่าย และเกษตรกรต้นแบบของเครือข่าย ฯ ที่สามารถใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ ศึกษาดูงาน และแลกเปลี่ยนประสบการณ์สำหรับเกษตรกร นักเรียน นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป

2. ประชาชนชาวบ้านและเกษตรกรต้นแบบของเครือข่าย ฯ มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประชาคมอาเซียน จนสามารถวิเคราะห์ถึงปัญหาและแนวทางการเตรียมความพร้อมสู่ประชาคมอาเซียนของเกษตรกรตามแนวคิดเกษตรกรต้นแบบของเครือข่ายประชาชนชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมถึงสามารถสื่อสารให้เกษตรกรรายอื่น ๆ มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประชาคมอาเซียนเข้าใจได้

3. ได้รู้ปัญหาในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนของเกษตรกรตามแนวคิดเกษตรกรต้นแบบของเครือข่ายประชาชนชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่สามารถนำไปใช้เพื่อการวางแผน กำหนดนโยบายในการพัฒนาภาคการเกษตรกรรมของไทย ทั้งในส่วนของภาครัฐ องค์กรพัฒนา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) และหน่วยงานอื่น ๆ ได้

4. ได้แนวทางการเตรียมความพร้อมสู่ประชาคมอาเซียนของเกษตรกรตามแนวคิดเกษตรกรต้นแบบของเครือข่ายประชาชนชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่สามารถนำไปใช้เพื่อวางยุทธศาสตร์การพัฒนาความพร้อมสู่ประชาคมอาเซียนของเกษตรกร และพัฒนาพัฒนาความพร้อมสู่ประชาคมอาเซียนภาคการเกษตรกรรมของไทย

5. เครือข่าย ฯ สามารถนำปัญหาและแนวทางการเตรียมความพร้อมสู่ประชาคมอาเซียนของเกษตรกรตามแนวคิดเกษตรกรต้นแบบของเครือข่ายประชาชนชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ไปใช้เพื่อพัฒนาเกษตรกรต้นแบบสู่ประชารัฐรุ่นใหม่ และนำไปปรับใช้เพื่อการพัฒนาเกษตรกรเป้าหมายที่เข้ารับการอบรมในหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน เพื่อก้าวสู่เกษตรกรต้นแบบและประชารัฐรุ่นใหม่ต่อไป

6. เป็นฐานความรู้ทางวิชาการในการขยายผล-ต่อยอดงานวิจัยเชิงลึก เพื่อพัฒนายุทธศาสตร์การเตรียมความพร้อมสู่ประชาคมอาเซียนของเกษตรกรไทยและขยายผลสู่ภาคส่วนอื่น ๆ ของสังคมไทย

7. หน่วยงานภาครัฐทั้งในระดับจังหวัด กรม กระทรวง องค์กรพัฒนา หรือองค์กรอื่น ๆ เช่น กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงศึกษาธิการ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี เป็นต้น มีการนำแนวทางการเตรียมความพร้อมสู่ประชาคมอาเซียนของเกษตรกรตามแนวคิดเกษตรกรต้นแบบของเครือข่ายประชาชนชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ไปใช้ประโยชน์เพื่อการพัฒนาภาคเกษตรกรรมในระดับนโยบาย

8. มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิตและสถานศึกษาอื่น ๆ สามารถนำผลการวิจัยไปใช้เพื่อเป็นฐานการเรียนรู้เกี่ยวกับเครือข่ายประชาชนชาวบ้านและการเรียนรู้สู่ประชาคมอาเซียนของผู้เรียน รวมถึง ใช้เครือข่ายประชาชนชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นแหล่งเรียนรู้ ศึกษาดูงาน เสริมทักษะ ฝึกประสบการณ์แก่ผู้เรียน เพื่อสร้างประสบการณ์ตรงจากสถานการณ์จริง